

КОВАЛЬ-ФУЧИЛО ІРИНА

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. ORCID: 0000-0003-4048-914

KOVAL-FUCHYLO IRYNA

a Ph.D. in Philology, senior research fellow at Ukrainian and Foreign Folklore Studies Department of the Maksym Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS of Ukraine. ORCID: 0000-0003-4048-914

Бібліографічний опис:

Коваль-Фучило, І. (2021) Основні цінності в оповідях про переселення із зон затоплення. *Народна творчість та етнологія*, 4 (392), 51–63.

Koval-Fuchylo, I. (2021) The Main Values in the Narratives about Resettlement from the Flooded Areas. *Folk Art and Ethnology*, 4 (392), 51–63.

ОСНОВНІ ЦІННОСТІ В ОПОВІДЯХ ПРО ПЕРЕСЕЛЕННЯ ІЗ ЗОН ЗАТОПЛЕННЯ

Анотація / Abstract

У статті здійснено реконструкцію ієрархії цінностей у світогляді людей, які мають досвід переселення. Основним матеріалом студії є інтерв'ю авторки, записані в 2012–2014, 2019 роках у Полтавській, Кіровоградській, Черкаській, Хмельницькій, Київській областях. Проаналізовані тексти дають підстави вибудувати таку ієрархію цінностей: земля, оселя, громада, кладовище.

Ситуація примусового переселення завдала нищівного удару непорушності, стійкості світу, яка є основною цінністю у традиційному суспільстві. Водночас ця ситуація з погляду часової дистанції дає змогу простежити, що для людей становило більшу чи меншу цінність, що і як вони намагалися зберегти в екстремальних умовах переселення, як сьогодні презентують цей досвід. В аналізованих спогадах можна виділити мовні одиниці на різних рівнях (морфемному, лексичному, синтаксичному, текстовому, жанровому), які мають аксіологічну семантику, так звані *аксіологічні маркери*.

На лексичному рівні діє закономірність: чим густіша номінативна сітка покриття тої чи тої території, тим більш освоєним, рідним, своїм є цей локус. У досліджуваних текстах упадає в око різна щільність просторової номінації цих двох контекстуально опозиційних локусів. Зокрема, промовистою ознакою є наявність численних мікротопонімів у розповідях про втрачену територію і майже цілковита відсутність таких номінацій в описі нового місця поселення.

Значна увага оповідачів зосереджена на процесі руйнування своєї хати. Про високу цінність цього просторового об'єкта, крім іншого, свідчить номінація руйнування: *розбий, розрівняй, розвали, зрівняй із долівкою*. Лексичні і морфемні повтори посилюють вплив на слухача, передають семантику втрати.

Типовим місцем спогадів є позитивна оцінка громади переселеного села і до переселення, і в процесі адаптації, і будівництва на новому місці. Крім позитивної характеристики, про високе поцінування переселенської громади

із затопленого села свідчить прагнення зберегти назву свого села на місці поселення, про що згадують у спогадах. Про цінність громади свідчать також автономізації людей, наявні у спогадах: *переселенці, біженці, бакотські люди, підсіняни*.

У народному світогляді затоплення могил було особливо небезпечним, оскільки провокувало прокляття померлих предків. Перенесення кладовищ селяни сприймали дуже болісно. Це було неприродно, суперечило базовим світоглядним уявленням про світобудову, тривожило й лякало людей через можливий гнів їхніх покійників.

Крім зазначених втрачених цінностей, оповідачі також згадують про втрату чистої дніпровської води, про втрачене здоров'я, час, оскільки на новому місці впорядкування свого господарства постійно потребувало багато часу й зусиль.

Ключові слова: цінності, спогади, переселення, аксіологічні маркери, номінація.

The reconstruction of the hierarchy of values in the world-view of people who have experienced the resettlement, is fulfilled in the article. The main material of the study includes the authoress's interviews, recorded in 2012–2014, 2019 in Poltava, Kirovograd, Cherkasy, Khmelnytskyi, Kyiv Oblasts. The analysed texts give grounds to build the following hierarchy of values: land, house, community, cemetery.

The situation of forced resettlement has dealt a devastating blow to the inviolability, stability of the world, which is a fundamental value in traditional society. At the same time, this situation from the time distance makes it possible to trace what is of greater or less value for people, what and how they have tried to preserve in extreme conditions of resettlement, how they present their experience today. It is possible to distinguish language units at different levels in the analysed memoirs (morpheme, lexical, syntactic, textual, genre), which have axiological semantics, the so-called *axiological markers*.

There is a regularity at the lexical level: the denser nominative coverage of a particular territory is the more mastered, native is this locus. In the studied texts the different density of the spatial nomination of these two contextually oppositional loci is striking. Thus, an eloquent sign is the presence of numerous microtoponyms in stories about the lost territory and the almost complete absence of such nominations in the description of the new settlement place.

Considerable attention of the narrators is focused on the process of their house destruction. The high value of this spatial object is evidenced, among other things, by the nomination of destruction: *to break, to smooth, to destroy, to raze to the ground*. Lexical and morpheme repetitions increase an influence on the listener, convey the semantics of loss.

A positive assessment of the rural community of the resettled village before the resettlement and in the process of adaptation, building at a new site is a typical place of memories. In addition to the positive characteristics, the high appreciation of the resettlement community from the flooded village is evidenced by the desire to preserve the name of their village on the site of the settlement, which is mentioned in the memoirs. The value of the community is also evidenced by the auto-nominations of the people, present in the memoirs: *resettlers, refugees, Bakota people, pidsiyaniy*.

The flooding of graves is especially dangerous in the traditional world-view, because it provokes the curse of dead ancestors. The transfer of cemeteries is perceived by the peasants very painfully. This phenomenon is unnatural, contradicts the basic world-view concepts of the universe, alarms and frightens people because of the possible anger of their deceased.

In addition to these lost values the narrators also mention the loss of clean Dnipro water, lost health, time, because the ordering of their household takes constantly a lot of time and efforts on a new place.

Keywords: values, memories, resettlement, axiological markers, nomination.

Дослідження цінностей у сучасних гуманітарних науках сьогодні набуває особливо значення, оскільки саме цінності характеризують особу, спільноту, націю. Цінності становлять ядро кожної культури. Їхнє пізнання і ставлення до них з боку індивідуума і всього суспільства визначає його ідентичність [11, с. 7]. Саме тому аналіз цінностей, визначення ціннісних ієрархій неодноразово ставало предметом інтересу вчених-гуманітаріїв. Важливою спробою описати основні цінності сучасної європейської спільноти став проєкт «Лексикон аксіологічний слов'ян і їхніх сусідів» («Leksykon

aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów») (т. 1–5, Люблін, 2015–2019) [16], реалізований ученими із різних країн під головуванням видатного польського мовознавця, фольклориста професора Єжи Бартмінського. Результатом роботи став випуск п'яти томів:

Том 1. ДІМ (ред. Єжи Бартмінський, Івона Белінська-Гардзель, Беата Живічка, Люблін, 2015);

Том 2. ЄВРОПА (ред. Войцех Хлебда, Люблін; Ополе, 2018);

Том 3. РОБОТА (ред. Єжи Бартмінський, Малгожата Бжозовська, Станіслава Небжеговська-Бартмінська, Люблін, 2016);

Том 4. СВОБОДА (ред. Мацей Абрамович, Ежи Бартмінський, Люблін ; Варшава, 2019);

Том 5. ЧЕСТЬ (ред. Петр Сотіров, Деян Айдачич, Люблін, 2017).

Вибір гасел здійснено на підставі їхньої важливості й актуальності, пізнавального, наукового, соціального, культурного значень, які формують ідентичність користувачів мови та визначають їхню приналежність до національної спільноти.

Виданню передувала тривала праця дослідників у цій галузі. Зокрема, 2010 року в Люблінському університеті ім. М. Кюрі-Склодовської відбулася міжнародна конференція з етнолінгвістики «Цінності в лінгвокультурній картині світу слов'ян та їхніх сусідів». Доповіді учасників ґрунтувалися на матеріалі слов'янських мов і на порівнянні слов'янського і неслов'янського матеріалу [7]. Таких конференцій було більше. Результати студій були оприлюднені у виданнях щорічника «Етнолінгвістика. Проблеми мови і культури» («Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury») (Люблін, 2009–2020) [13; 15; 17–20]. Зрештою, ідеї проєкту були артикульовані ще на початку 1990-х років [10]. Праця вчених триває. Певним підсумком став недавній міжнародний мовознавчий семінар «Цінності в мовному образі світу литовців та поляків», який відбувся 2019 року у Вільнюському університеті [14]. Сьогодні дослідники працюють над гаслами *СИМ'Я, ЗДОРОВ'Я, ДУША, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, БАТЬКІВЩИНА, ДЕМОКРАТІЯ, ПАТРІОТИЗМ, СОЛІДАРНІСТЬ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ, НАРОД*. У проєкті беруть участь більше ста вчених із дев'ятнадцяти країн [12].

Вагомим міжнародним підсумком студій над системою цінностей став збірник праць «Категорія оцінки і система цінностей у мові й культурі» («Категория оценки и система ценностей в языке и культуре», Москва, 2015), у серії, присвяченій ключовим семантичним категоріям мови і культури [3]. У виданні порушені теоретичні питання аксіології в мові й культурі, пред-

ставлено результати досліджень певних мовних елементів, фольклорних жанрів, обрядових форм.

Мета пропонованої роботи – визначити основні цінності, їхню ієрархію у мовній картині світу, репрезентованій в автобіографічних наративах про досвід примусового переселення із зони затоплення. Матеріал статті – усні спогади про переселення, зібрані за допомогою інтерв'ю упродовж 2012–2019 років у населених пунктах Полтавської, Кіровоградської, Хмельницької, Черкаської, Київської областей, а також матеріали опублікованих меморатів і мемуарів [2; 6].

У дослідженні використано порівняльний, типологічний методи аналізу лексичної семантики; методика текстового аналізу різних рівнів мови. Для збору матеріалу застосовано методику інтерв'ювання.

Цінність – це об'єкт, поняття, явище, які високо оцінені у певному суспільстві. У традиційному суспільстві «сама стабільність світу, продовження життя і непорушність традиційного укладу становить основну цінність і основну турботу людини, на це спрямовані й цьому підпорядковані усі магічні зусилля соціуму (обряди, заборони, приписи)» [9, с. 16]. Ситуація примусового переселення, у якій опинилися люди, всупереч своєму бажанню, очікуванню, завдавала нищівного удару цій непорушності, поставила під загрозу можливість збереження усього традиційного перебігу життя громади. Водночас ця ситуація з погляду часової дистанції дає змогу простежити, що для людей становило більшу чи меншу цінність, що і як вони намагалися зберегти в екстремальних умовах переселення, як сьогодні презентують цей досвід.

В аналізованих спогадах про переселення можна виділити мовні одиниці на різних рівнях мови (морфемному, лексичному, синтаксичному, текстовому, жанровому), які мають аксіологічну семантику. Назвемо їх *аксіологічні маркери*. Отже, аксіологічні маркери – це морфеми, слова, ідіоми і фразеологічні звороти, речення, сюжети, фольклорні тек-

сти у спогадах, які містять семантику оцінки певного об'єкта чи явища. За допомогою цих мовних одиниць можна визначити, наскільки важлива для переселенської спільноти певна цінність.

Досліджуючи переселення як історичний факт, учені-гуманітарії потрапляють у ситуацію парадоксу: з одного боку, зрозуміло, що людина найбільше цінує те, що вона втрачає внаслідок переселення, а з іншого боку, тогочасна державна пропаганда трактувала затоплення територій і будівництво ГЕС як велику перемогу Дніпра, вихід із болота, світло в кожен дім, тому про втрати не прийнято було говорити. І все ж переживання і почуття більшої шкоди, аніж здобутку, було усвідомлене й вербалізоване і в той час, і звучить із новою силою сьогодні. Отже, досліджений матеріал дає підстави сформулювати такий перелік втрачених цінностей: **земля, оселя, громада, кладовища.**

Земля

Закономірно, що найбільшою втратою внаслідок затоплення стала втрата землі (детально про концепт земля див.: [4]). Тут можна виділити два основні різновиди втраченої території, куди вже ніколи не можна буде повернутися: місце, на якому колись було розташоване село; поля, де вирощували продукти харчування і випасали худобу. *Там воно просто було, поміняє, ну як вам сказати, – луг там. І наче мені й воздух не такий. Там були кучугури, ми називали, – пісок такий. Оце підємо отак заріємся у піску. Отакі в'юни ловили, і природа, і вопше там краще було жити. Я всегди казала: там на тому куті мені краще було жити, як отуто (ЮНС); Такі землі затопить! Дуже шкода. Хай те Васюгання, шо казали, там вічна мерзлота, хай би оте затопляли, а такі землі – поспішили. Поспішили, бо було на ура: «Дайош електрику, п'ятирічки!» І на Дніпрі, Придніпров'я – шість електростанцій потужних! Це ж багато дуже. Дуже багаті землі (ЧМЛ); Там, де зараз Кременчуцьке водосховище, були найбагатші землі <...> багаті*

землі були, які красиві ті села споконвічні, бо, я ж говорю, людина селилася біля води (ЮОЯ); Весь час сниться, шо я там. Мені і ще сниться, шо я там. Там же ж золота земля. Боже! Там таке життя було, шо я не можу сказати! Ліпше, щоб я там була кінчилась (КГІ); Там була «золота долина», там добре було жити, дуже добре (ЯКІ); Найгірше те, шо одірвали од рідної землі, от того, де ти народився (РВМ); Села знищували, переселяли, ліси вирубали, от. Але це стосувалося не тільки сіл лівобережних, а і села Зарубинці – правобережного, які були взагалі знищені з лиця землі, їх немає, вони під водою повністю (ММК); Вони кажуть, шо це ж стратегічний... стратегічне море. Для оборони чи для чого... Вони щитають так, а ми щитаєм, шо вони затопили багатий... скільки землі! Такої землі! У нас випасалося стільки скоту! Даже з Криму привозили нам скот, і випасали люди табуни скоту! (ГПА); Раньше собіралися, до двохтисячних років, первого травня, поки був транспорт – їздили туди, на свою землю (ССФ).

У наведених фрагментах, для констатації факту, що затоплене місце було кращим, ніж місце, куди люди були переселені, маємо численні лексеми із аксіологічною семантикою для означення втраченої території: *краще, добре (жити); своя, такі багаті, дуже багаті, найбагатші, рідні, золота (землі, земля); красиві, споконвічні (села).* У цих же контекстах часто вжиті лексеми на позначення способу переселення, яке фактично означало руйнування сіл, території яких планувалося затопити: *знищували, переселяли (села), вирубали, (ліси).* Таких лексем у спогадах чимало: *попереселяли, виселяли, нагнали, перегнали, порозвалювали (села, хати); повирубували, повипиляли, повигачували (ліси, сади).* Уся ця лексика на позначення способу переселення актуалізує семантику знищення, руйнування. Для передачі почуття втрати і посилення впливу на слухача застосовано повтори на лексичному рівні, а також мультипрефіксацію у дієсловах і лексичні повтори.

На синтаксичному рівні для порівняння втраченого й нового місця простежується

використання протиставних конструкцій, у яких найчастіше яскраво описано перший локус, а про нове місце сказано мало. Схожа ситуація і на сюжетному рівні: про затоплене село оповідачі розказують охоче й багато, навіть у снах вони бачать лише його: *Мені часто сниться ото, де я жила. Мені отуто – ніколи це не сниться* (ЮНС); *І оце Микола Григорович мені казав, він живе счас у Києві, переселився в [19]57-му році сюди <...> Потім переселився в Київ і там весь час жив. То каже: «Мені оце нове місце не сниться, а те сниться. Те сниться»* (ЗВФ).

На рівні номінації локусів високе цінування втраченого місця видно особливо рельєфно, оскільки найпоширенішими номінаціями місцевості є називання відповідних просторових об'єктів на затопленому місці. Тут діє така закономірність: чим густіша номінативна сітка покриття тої чи тої території, тим більш освоєним, рідним, своїм є цей локус. У досліджуваних текстах упадає в око різна щільність просторової номінації двох контекстуально опозиційних локусів. Так, промовистою ознакою є наявність численних мікротопонімів у розповідях про втрачену територію і майже цілковита відсутність таких номінацій в описі нового місця поселення. Ось перелік мікротопонімів із інтерв'ю однієї людини із села Скородистик, яке було частково переселене: *Стовпова дорога, Суликів хутір, Лободин Пляж, Бурдимів хутір, Бурдими, Бобухівщина, Ланоринківщина, Хамська, Коробки, Солонці* (ЗВФ). Переселенці без особливих зусиль описують географію свого затопленого села, наголошують, що добре пам'ятають, де що було розташоване: *І ми зара ідем над гору, там села ж то нема, лиш ярочки там. Ми знаєм кожен той ярочок, де це ті хати наші: Прокопів ярочок, Жидівський ярочок, Рипа, там місток був, і то згониво – там худобу зганяли. Панський ярочок – тутво близько в селі <...> В нас там одна дорога була – Крива дорога. А сюда, як йти до Дністра, то казали Скавки, бо скали були. Тут Штефанів ліс, ліси людські були* (ЛФЛ). На прохання інтерв'юера опові-

дачі, особливо чоловіки, легко погоджуються зобразити карту свого колишнього села.

Оселя

Наступною вієрархії втрачених цінностей унаслідок переселення є хата. Переселенці отримували грошову компенсацію за свої оселі для будівництва нового дому, проте ці гроші і не покривали потрібних видатків, і мало допомагали втамувати біль від необхідності зруйнувати свій дім. Переконливим аргументом цього є зафіксовані оказіональні голосіння за хатою: */– А ви чули, щоб, може, хтось тужив за хатою?/ – Та таких текстів було! Вопше! Обнімали всі вугли і цілували. І казали, шо... Та вопше там такий крик був:*

*Хатка моя рідненька!
Я ж тебе мазала,
Я ж тебе строїла після війни,
А тепер я тебе кидаю!
Я не можу!..*

/– То було, можна сказати, як похорон: люди прощалися зі своєю територією?/ – Та... Ой! Ви не представляєте, яка це біль! Тягло́ яке було, шо ми не могли успокоїться! Вопше! Страшне дело – пересилка (МАФ) ¹. Голосіння за хатою в наративах про переселення свідчать, що хата – це не просто місце проживання, – це місце початку й кінця життя, місце захисту від небезпеки, сакральний центр для людини і сім'ї, один із центральних концептів у традиційній картині світу, тому її ламання переживали особливо болісно, тим паче, що руйнувати треба було самотужки.

Типовим місцем спогадів є опис своєї хати, яку люди були змушені зрівняти із землею: *Люди, канешно, душевно переживали: хата стоїть, усе гарне – розбий, розрівняй, розвали і зрівняй із долівкою. Тоді прийде комісія – прийме. Нашу хату оцінили в 12 тисяч. Ну, якби оце січас 12 тисяч. Тоді такі гроші були, як січас (КАФ); Такі двори построїли, така хата здоровенна! Під плиточкою, а та лиш цементом. Такі хати построїли, кухні! (ВГП); Жалко було ламать хату. Дуже, дуже*

жалко було ламать хату (ЧМЛ); Так люди не хтіли вибратися, так плакали, в кого дуже хароше хазяйство, хата новенька, кухня новенька, сарай здоровий, всьо, за хатою садок – таке дерево роде! (ВГП). Особливо болісним процес руйнування хати був для людей старшого віку, які часто й будували ці оселі у важких повоєнних умовах: «Бабуся просиділа на вузлах цілий день. І на її очах розбирали хату, у якій пройшло все життя. Що вона тоді передумала і як це їй боліло, можна судити з того, що в першу ж ніч на новому місці її ударив параліч, якого вона так і не змогла збороти <...> Вона лежачою прожила ще з рік. Ось таку ціну бабуся заплатила за це переселення» [2, с. 291]. У цих фрагментах, як і в наведених вище описах втрачених територій, наявна аксіологічна емоційно забарвлена лексика на позначення руйнування: *розбий, розрівняй, розвали, зрівняй із долівкою*. Лексичні і морфемні повтори посилюють вплив на слухача, передають семантику втрати. Особливо вражає наведена сюжетна розповідь про літню жінку із опублікованих мемуарів про затоплене село, яка так і не змогла пережити нищення хати і переселення на нове місце. Твердження про те, що старі люди на новому місці довго не жили і швидко померли, типове у спогадах: *Затосковала людина так. Багато було випадів тоски такої. Помер – і всьо. Шо жити в своїм селі...* (НОГ).

Громада

Типовим місцем спогадів є позитивна оцінка сільської громади переселеного села і до переселення, і в процесі адаптації, будівництва на новому місці: *Ну, тоді робили все на толоку. Тоді люди одне одному помагали (ЗВФ); І люди такі, так історично, так сказати, люди такі здружені. А тоді вже оце так сучасні більш, то почали – хтось приїжджать, хтось переїжджать <...> Парк, будинки колгоспні – і почали з'їжджатись. І армяни приїжджали, і росіяни, бо бачили, що гарне село. Колесо оглядове – наче у го'роді, будинки чотирихверхові були. Вони і зараз є, що живуть*

у квартирах. Тоді вже трошки люди недружні стали. А іменно у [19]50-х роках. Як ще не було переселення, то люди дружні були, одне одному помагали (ЗВФ); Тепер люди не такі (ЮНС); І були люди, так сказати, якісь такі добріші, шановніші між собою (ЧМЛ); Нам то добре було на низу жити. Село маленьке, дуже дружні люди, ніяких, ніякого нічого в нас там не було (ЛІК); В нас село було таке дуже компактне, люди дуже хороші. Ну і шо? Заставили нас переселитися, тай... (НФО); Там якось інакше, там жили одною родиною. Тут вже не так. А там не мало значення: дитина в першому класі, дівчинка чи хлопець, і хлопець прийшов з армії, якщо хокея грають – значить, всі разом, якщо хустинки граються – значить, всі разом біля школи (РНА); То такі були любезні люди, шо, якщо строїти хату – то всі, якщо весілля робят – то всі. Сьогодні в вас весілля, то вся, чисто вся Бакота у вас. Чисто – до йдної хати, всі! (ЛПО).

Крім позитивної характеристики, про високе поцінування переселенської громади із затопленого села свідчить прагнення зберегти назву свого села на місці поселення, про що згадують у спогадах: *Поряд були села: Бузьке, Мички, Нарізні, Старе, Мутихе, Червонохижинці. Це вони всі переселилися. Вони переселилися нагору сюди. Од пониззя Дніпра – нагору. І почали називаться Ленінське, Першотравневе – такі радянські <...> Назви старі вже не переносили (ЗВФ); То це навколо тієї Поштової дороги – оце Іркліїв, оці всі села, шо я назвала: Жовнино, Жовтневе. Такі радянські, шо їх хочуть перейменувати. Ленінське, Жовтневе, Першотравневе – хочуть на старі назви. Люди там... (ЮНС); Поряд були села Більки, Самовиця, такі назви. Це, причом, це козацькі поселення були! Мутишин. Да. Так от, люди дуже хотіли, щоб в пам'яті залишалися ті назви. Система... приміром, Мутихи, Більки, Самовиця – варіанти були, щоб залишить назви початкові цих сіл. Там: Самбіут, там Самбіль. Не! Сказали – з тих трьох сіл буде Ленінське. І так появилося Ленінське в нас в степу. /– А люди хотіли зберегти. / – А люди хотіли зберегти. Хто*

слухав?! Так от було Бузьки таке село затоплене. Зараз – Жовтневе, приміром. Але було, що й позалишалося. От Васютинці, велике було село, я там працював в [19]80-х роках, починав працювати вчителем історії. То там три села було: Старе, Нalісні, Васютинці. Власне залишилися одні Васютинці (ЮОЯ); На сьогоднішній час такої назви, як Стара Ушиця не повинно було би бути, тому що воно попало в зону затоплення, як і інші села. Але в зв'язку з тим, що це колишній районний центр, центр повіту, то зберегли його назву, але воно поглинуло іншу назву – села Кривчани. Тобто села Кривчани не стало, але це велике селище міського типу поглинуло інше (ГТВ).

Оскільки перенести назву села часто було неможливо, то люди знаходили інші варіанти її збереження, як-от номінувати відповідним словом новозбудовану вулицю: Я вніс пропозицію: давайте назвимо Бакотська. Щоб була пам'ять. Конилівську вулицю назвемо. Наддністрянську вулицю назвемо, Садову, назвали. І так всі знають: де – на Садовій, де – на Бакотській, де – на Садовій (НОГ).

Про цінність громади свідчать автономізації людей, наявні у спогадах: переселенці, біженці, бакотські люди, підсіняни: Тут настає такий момент: ти приходиш в чуже село, в чужу сім'ю, в чужий колектив, а як ці люди тебе сприймуть? Ви знаєте, як їх називали? Біженці. Знаєте, як це важко пережити, коли ж ти знаєш, що ти не такий, що тебе це заставили зробити, ти сам це не зробив, ти не втік від того, ти просто змушений був шукати собі місце (ГТВ). Ці назви актуалізують семантику спільної долі (переселенці, біженці), приналежність до громади неіснуючого села (бакотські люди, підсіняни, андрушани, зарубинчани) навіть після тривалого проживання в іншому населеному пункті.

На сюжетному рівні про цінність сільської спільноти свідчить увага до локацій переселення, виділених для різних сіл. Оповідачі зазначають, що більше пощастило селам, для яких виділили спеціальне місце для нового поселення. У цьому випадку можна було зберегти і назву свого села, і хоча

б частково його громаду. Але так пощастило не всім, бо більшості сіл доводилося або підселятися до вже існуючих населених пунктів, або кілька сіл зселяли в одне: Стосовно переселенців Трахтемирова, то їм сказали: «Переселяйтесь або в Нові Андруші, або вибирайте за компенсацію село, де ви хочете, або їзжайте в Крим». Хто пристраювався як міг. Село Зарубинці, яке переселилося, – їм запропонували однозначно Циблі. То зарубинчани живуть в основному в Циблях, от. <...> Якщо Зарубинці переселились в Циблі – громада збереглася. Підсінська громада збереглася, бо їх переселили в Дівички. Андрушівська громада збереглася, бо їх кучно переселили сюди. А Трахтемирову як такої території не дали, Монастирку теж не дали. «Переселяйтесь хто куди, там по частих». І вони, так скажуть, точково десь там стали жити. Багато виїхали зовсім, як такої громади не збереглося (ММК).

Ще одним свідченням високої цінності сільської громади є щорічні зустрічі переселенців із затоплених сіл: Ми ото 16-ий рік будемо зустрічатись. Зустрічаємся ми на вокзалі. З'їжджаються односельці. Хто приїхав – тут на вокзалі зустріли, заказуємо автобус і ідемо на берег моря. Там у нас є місце, де ми зустрічаємося. Там накладаємо столи, варимо юшку і все остальне (ГСІ); Ми перший рік зачали зустрічатись в 2004 році. Ми зустрілися у Кахве. У Переяславі, там було Кахве. Ну, нам не сподобалося Кахве, і ми вирішили: оце першу суботу серпня давай зустрічатись коло Дніпра (ППЄ); Ми збираємося кожний рік. Раньше збиралися, до двохтисячних років, першого травня, поки був транспорт – їздили туди, на свою землю, а тепер ми збираємося тільки в Зарубинцях, ой... Циблях. В Циблях – в останню суботу червня (ССФ). Розповіді про такі зустрічі колишніх односельців – типове місце досліджуваних спогадів.

Ці процеси в Україні відбуваються від початку 2000-х років. Вони спрямовані на привертання уваги суспільства до фактів ліквідації сіл, втрати родючих земель, історичної пам'яті про давні поселення, їхню

культуру і самотність. Такі соціальні практики є складовими частинами меморіальної культури в Україні; вони набули таких форм побутування:

комеморативні практики (щорічні або періодичні зустрічі колишніх мешканців затоплених сіл; запливи «Дніпро ревучий» на Переяславщині; виставки фотографій і друкованих видань про затоплені села);

архівування і консервація даних про затоплені населені пункти (видання книг, присвячених цим селам; встановлення меморіальних знаків (дошок, хрестів, капличок) про колишні населені пункти; спроба організувати музеї затоплених сіл та інше);

популяризація інформації і діяльності у засобах масової інформації (детальніше про це див.: [5]).

Ці процеси є явищами меморіалізації; вони проговорені у спогадах про примусові переселення і є переконливим свідченням прагнення переселенців зберегти свою ідентичність як вихідців із затопленого села, високої цінності громади в картині світу учасників переселення і їхніх нащадків.

Кладовища

Чимало уваги у наративах про переселення приділено перенесенню кладовищ:

Тепер друга сторона. Описали нас. Десь в [19]56–[19]57-ім році, ми жили отак під гору сюди ж, приїхали хлопці, ми їх називали гробоконателі, вони викопували кладбища. Значить, що получалося. Ми ж туди вниз, а то було кладбище. Розщитували як ті спеціалісти: еті кладбища надо убирать потому, шо вода буде мить берег і буде вимивать. Якщо б ті кладбища були в зоні затоплення нанизу, – да їх вода затопе, шо їх не буде мить, а тут буде підмивать. І оті хлопці приїжджали і ті кладбища викопували. Даже були люди, в котрих поховання два–три роки, то викопали з труною. В мене дядько Петро, тоже покойний, в нього жінка померла в [19]53-ім році, то він її забрав у Павлівку, перевіз. Хто мог – забирали, якщо воно в труні було забито, забирали. А ті всі кісточки, которі старі кладбища, – в

них спеціальні ящички були, вони складали. Но люди знали, шо там, припустім, дід Мусій похований, там дід Степан, викопують. І тоді на новім кладбищі на Подорожньому виділили участки, там спеціально зробили траншеї і в ті траншеї начали їх отак хоронить. Отаке було дело (БВІ); / А було таке, шо люди плакали?/ – А шо ж не будеш плакати? Та й переселяли всіх наших покойників відти. <...> Покойників, дитино, так: відкопували ті ями... <...> як мою маму викопували, я бачила дубовину ту їх. Так як треба. Їдного я бачила, як відкрили, то ламали, бо не йшло воно в ящик той. А так, як моя мама, то ше дубовина була добра, то разом з дубовиною погрузили на прицеп – і на Ушицю. І в Ушиці поховали (ВТІ).

В українському фольклорі, зафіксованому у ХХ ст., особливо у воєнні і міжвоєнні періоди, а також у фольклорних текстах ХХІ ст. про лихоліття воєнних часів могила є одним із основних концептів [6; с. 552–270]. У багатьох селах України, де в радянську епоху церкви були зруйновані, саме кладовище стало основним сакральним місцем села, тому під час підготовки до затоплення до цього локусу було прикуто чимало уваги. Потенційне перенесення і можливе затоплення кладовищ у світогляді людей було особливо трагічним, небезпечним, оскільки в такій ситуації вступали у протиріччя дві важливі заборони: з одного боку, не можна після смерті й поховання турбувати померлих, а з іншого – не можна, щоб покійники лежали у воді. І хоча перед затопленням кладовища переносили, все ж «забрати» усіх було неможливо. Сюжети про труни, які з'являються на розмитих водою місцях, неодноразово трапляються у спогадах: *Я кажу, шо Дніпро зимою впадає, у фарватер уходить, а тут остаються, там де села були, – пісок. І оце я находив, шо кладовище... Людей перенесли... В одном місці найшов, шо труни прямо лежать. Воно замулене. Ну а шо – кажен рік змиває пісок, і труни пооставалися. І так видно, шо їх ніхто не колочив, і так вони стоять. / – Що їх ніхто не займав?/ – Да, ну ми ж їх тоже не займаєм, бо можна напороться*

на всяту ту... Ті кладовища видно, так труни лежать. <...> Ото на рибалку ідеш, воно в канавках пооставалась вода. То кладовища. Даже там кусок обеліска лежить (ПІМ); Було такі випадки, що спливали дошки і плавали, і труни. Людей – так уже ні. Риба уже, рибозрозплідник робили, рибколгосп, то там поїли людей. То таке. А так було. Це погано, канешна. Саме найважче (ЗВФ).

Саме через такі ситуації виникли голо-сіння за могилами, які переконливо свідчать про високу цінність кладовищ як сакральних місць: *Моя мамка, царство її душі, їхня мати тоже вмерла перед тим, а заховали, то вони, було, плачуть та плачуть:*

Поринаєте, потопаєте,
А нас проклинаєте, що не забрали.
Каже:
Ти лежиш, моя ненько,
Поринаєш, ненько...

/ А вона не змогла взяти? / – Не могли. Там і вивозили, но небагато брали з нашого села. В нас село бідне було (ЯГП).

Трагізм ситуації внаслідок знищення могил зберігають і письмові спогади переселенців: «На превеликий жаль, зарубинчанам не вдалось зберегти могилу і пам'ятник [мова йде про могилу воїнів, які загинули поблизу с. Зарубинці під час Другої світової війни в боях за Букринський плацдарм. – І. К-Ф.], хоча селяни і намагалися.

Яничари з серцями ядучими
Кладовище знесли жартома»² [8, с. 68].

У народному світогляді затоплення могил було особливо небезпечним, оскільки провокувало прокляття померлих предків. Цікаво, що саме у зв'язку із темою перенесення кладовищ у спогадах виникають апокаліптичні мотиви: «Недарма старі віруючі люди говорили: “Прийде час, коли на землі не буде місця ні живим, ні мертвим...”» [8, с. 68]. Щоб хоч якось виправити цю ситуацію, люди намагалися встановлювати хрести на перенесених групових, так званих «братських», і символічних могилах: «У 2010 р.

небайдужі зарубинчани окультурили могилу, встановили пам'ятний хрест, а в 2012 р. на зарубинському кладовищі поставили пам'ятник загиблим на Букринському плацдармі» [8, с. 68]. Переселенець із затопленого села Конилівка Олександр Никуляк розповів історію про те, скільки зусиль він доклав, щоб поставити надмогильний пам'ятник на груповій могилі поляків: *Зібрали ми щось 200 карбованців, рублів тих, гривнів, як кажуть. І в Старій Ушиці поручили там хлопцям, там сусіди мої були. Кажуть: «Дядя Саша, добре». Тоже зібрали вони щось 200 рублів. Ну, набралось в нас 400 рублів. А пам'ятник стої 500. Вот. Ну я собі думаю: ладно, як так буде, то я вилочу своїх 100 рублів. Всього равно ми зробим! <...> Це пам'ятник нашим пра-пра-пра-прадідам. Це наше село. Це хата була, а в кінці города текла річка, бурна була <...> Треба поминальний обід тут зробити. Не так, шо там когось ми маєм просити, – хто буде (НОГ).*

Наведені фрагменти свідчать, що перенесення кладовищ селяни сприймали дуже болісно. Це було неприродно, суперечило базовим світоглядним уявленням про світобудову, тривожило й лякало людей через можливий гнів їхніх покійників.

Висновки

Усні спогади про переселення, які становлять основну джерельну базу дослідження, свідчать, що у своїх наративах оповідачі чимало уваги присвячують тим цінностям, які вони втратили внаслідок примусового переселення. Найчастіше основною втраченою вважають «багаті землі», які безповоротно опинилися під водою. Люди згадують, що дуже важко було зважитися на руйнування своєї хати, особливо в умовах, коли на призначеному місці переселення ще не було де жити. Трагізм втрати посилюють умови того часу: селяни якраз почали відбудову своїх домів у важких повоєнних умовах дефіциту робочих рук і будівельного матеріалу, а вже у 1950–1960-х роках їх примушували ці хати зруйнувати. Жаль людей викликає

також той факт, що після переселення їхнє село разом із його назвою зникало назавжди, оскільки практикували зселення кількох сіл в одне, тому залишалася лише одна назва, а подекуди новоутвореним населеним пунктам давали радянські назви, а давні – зникали зовсім.

Особливий трагізм характерний для фрагментів про «перенесення» кладовищ. Людей бентежила необхідність тривожити своїх покійників, лякала потенційна загроза гніву померлих за здійснені маніпуляції із їхніми могилами.

Крім зазначених втрачених цінностей, оповідачі також згадують про втрату чистої дніпровської води, яку раніше пили прямо з річки, про втрачене здоров'я, втрачений час, оскільки на новому місці впорядкування

свого господарства постійно потребувало багато часу й зусиль.

У спогадах на різних рівнях мови можна виділити такі аксіологічні маркери: морфеми (мультипрефіксація у дієсловах на позначення руйнування *повирубували, порозбивали*), слова (*родючі, багаті, такі землі; хароше хазяйство, хата новенька*), ідіоми і фразеологічні звороти (*ламать хату*), речення (*Люди такі здружені; Ой! Ви не представляєте, яка це біль!*), сюжети (про те, що старі люди на місці переселення швидко померли; про смерть через тугу за затопленим селом), тексти фольклорних жанрів (голосіння за хатою, за затопленими могилами), які містять оцінку певного об'єкта чи явища і свідчать про його високу цінність в умовах переселення внаслідок затоплення територій.

Примітки

¹ Важливо зазначити, що це не єдиний випадок в українській голосильній традиції. Див. також голосіння за хатою переселенців із Вінниччини на Зелений Клин [16, с. 676–677].

² Уривок поезії Ольги Дяченко. Цит. за [19, с. 68].

Список затоплених сіл

Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Жовніно Градизького р-ну Полтавської обл.

Зарубинці Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.

Калаборок Новогорівського р-ну Кіровоградської обл.

Комарівка Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.

Конилівка, Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Кривчани Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Морозівка Глобинського р-ну Полтавської обл.

Наддністрянка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Новоселівка Кременчуцького р-ну Полтавської обл.

Пеньківка Новогеоргіївського р-ну Кіровоградської обл.

Підсінне Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.

Рудяків Бориспільського р-ну Київської обл.

Скородистик, частково затоплене, колишній Іркліївський р-н, Полтавської обл. (нині – Черкаської обл.)

Теремці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Ялинці Градизького р-ну Полтавської обл. (нині – Кременчуцького р-ну Полтавської обл.). Переселене із збереженням назви

Респонденти

БВІ – Бугаєнко Василь Іванович, 1941 р. н., нар. у с. Пеньківка. Записано в с. Підгірне Кременчуцького р-ну Полтавської обл. 20.05.2012 р.

ВТІ – Василишина Таїсія Іванівна, 1933 р. н., нар. у с. Бакота, колгоспниця. Записано в с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 21.07.2014 р.

ГПА – Гич Петро Архипович, 1941 р. н., нар. у с. Підсінне. Записано в м. Переяславі Київської обл. 21.06.2019 р.

ГСІ – Гич Софія Ігорівна, 1943 р. н., нар. у с. Підсінне. Записано в м. Переяславі Київської обл. 21.06.2019 р.

ЗВФ – Загреба Валентина Федорівна, 1950 р. н., нар. у с. Скородистик, колгоспниця. Записано в с. Скородистик 19.08.2014 р.

КГІ – Кособуцька Галина Іванівна, 1939 р. н., нар. у с. Теремці, колгоспниця. Записано в с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 19.07.2014 р.

ЛК – Литвинюк Іван Костянтинівич, 1933 р. н., нар. у с. Наддністрянка. Записано в с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 18.07.2014 р.

ЛПО – Левченко Параска Олексіївна, 1940 р. н., нар. у с. Кривчани, у с. Бакота була невісткою. Записано в с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 19.07.2014 р.

МАФ – Мотайло Антоніна Федорівна, 1937 р. н., нар. у с. Калаборок. Записано в с. Глинськ Світловодського р-ну Кіровоградської обл. 19.05.2012 р.

НОГ – Никуляк Олександр Григорович, 1926 р. н., нар. у с. Конилівка, бухгалтер. Записано в с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 18.07.2014 р.

НФО – Никуляк Федір Олександрович, 1949 р. н., нар. в с. Конилівка. Записано в с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 20.07.2014 р.

РВМ – Ревега Василь Микитович, 1945 р. н., нар. в с. Комарівка. Записано в м. Переяславі Київської обл. 20.06.2019 р.

РНА – Рибак Надія Андріївна, 1962 р. н., нар. у с. Бакота. Записано в с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 26.07.2014 р.

ССФ – Сорокова Софія Федорівна 1937 р. н., нар. у с. Зарубинці. Записано в с. Віненці Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. 22.06.2019 р.

ЧМЛ – Чепинога Михайло Логвинович, 1929 р. н., нар. у с. Скородистик, колишній голова сільради, учитель, директор школи. Записано в с. Скородистик 19.08.2014 р.

ЮНС – Юхно Ніна Семенівна, 1952 р. н., переселенка, нар. у с. Скородистик. Записано в с. Скородистик, 01.08.2014 р.

ЮОЯ – Юхно Олександр Якович, 1963 р. н., нар. у м. Ірклієві, освіта вища. Записано в с. Скородистик 02.08.2014 р.

ЯГП – Якуба Ганна Павлівна, 1926 р. н., нар. у с. Ялинці. Запис Марини Курінної у с. Білецьківка Кременчуцького р-ну Полтавської обл. 20.05.2012 р.

ЯКІ – Ярошевська Катерина Іванівна, 1956 р. н., нар. у с. Бакота. Запис у с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 21.07.2014 р.

Джерела та література

1. Голосіння / упоряд. І. Коваль-Фучило. Київ, 2012. 792 с.

2. Затоплений рай: Андруші у спогадах та документах / упоряд. М. К. Михняк. Київ, 2018. 400 с.

3. Категория оценки и система ценностей в языке и культуре / под ред. С. М. Толстой. Москва : Индрик, 2015. 432 с.

4. Коваль-Фучило І. Концепт «земля» в оповідях про примусове переселення. *Lemkovia, Bojkovia, Rusini – dejiny, súčasnosť, materiálna a duchovná kultúra*. Tomus VII. Časť 2. Banská Bystrica, 2018. с. 25–40.

5. Коваль-Фучило І. Меморіальна культура й оповіді про переселення із зон затоплення. *Народознавчі зошити*. 2021. № 2 (158). с. 456–471.

6. Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн). Львів, 2018. 728 с.

7. Кульпина В., Фролова О. Конференція «Ценности в лингвокультурной картине мира славян и их соседей». URL : <http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/delo/14124>. Дата звернення: 01.06.2021.

8. Сорокова С. Не летят ластівки у Зарубинці: історико-краєзнавчий нарис / ред.-упоряд. : Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий. Переяслав-Хмельницький, 2015. 368 с.

9. Толстая С. М. Категория оценки в языке и тексте. *Категория оценки и система ценностей в языке и культуре* / под ред. С. М. Толстой. Москва : Индрик, 2015. с. 11–32.

10. Bartmiński J. Projekt i założenia ogólne słownika aksjologicznego. *Język a kultura*. 1991. T. 2 / red. J. Puzynina, J. Bartmiński. Wrocław, s. 197–209.

11. Bartmiński Jerzy. The Axiological Lexicon of Slaves and their Neighbors. What does it contain, what principles is it based on, who is it intended for? *The Axiological Lexicon of Slaves and their Neighbors. Vol. 1. The Concept of HOME*. Lublin, 2018, p. 7–15.

12. Bartmiński J., Pazio-Wlazłowska D, Żywicka B. Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – stan obecny i perspektywy kontynuacji. *I Międzynarodowy Kongres Etnolingwistyczny Etnolingwistyka – bilans dyscypliny: stan badań, metody i postulaty badawcze* (Lublin, 20.VI – 24.VI.2021). Tezy referatyw. URL : <http://kongresetnolingwistyczny.pl/materialy/>. s. 19–21.

13. Jedność w różnorodności. Wokół słowiańskiej aksjofery, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Pazio-Wlazłowska. Lublin, 2019.

14. Kaliszek P. Wartości w językowym obrazie świata – międzynarodowe seminarium lingwistyki kulturowej w Wilnie – relacja. URL : <https://www.umcs.pl/pl/>

aktualnosc,6942,wartosci-w-jezykowym-obrazie-swiata-miedzynarodowe-seminarium-lingwistyki-kulturowej-w-wilnie-relacja,82055.chtm#page-1.

15. *Koncepty i ich profilowanie*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Pazio-Wlazłowska. Lublin, 2019.

16. *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów / red. Jerzego Bartmińskiego*. T. 1. DOM, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka. Lublin, 2015; T. 2. EUROPA, red. W. Chlebda. Lublin-Opole, 2018; T. 3. PRACA, red. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska. Lublin, 2016; T. 4. WOLNOŚĆ, red. M. Abramowicz, J. Bartmiński. Lublin-Warszawa, 2019; T. 5. HONOR, red. P. Sotirov, D. Ajdačić. Lublin, 2017.

17. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura. Lublin, 2014.

18. *Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w programie badań porównawczych*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, B. Żywicka. Lublin, 2018.

19. *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów: [Analizy semantyczne domu, pracy, ojczyzny, wolności i in.]* red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel. Lublin, 2012.

20. *Wokół europejskiej aksjofery*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska. Lublin, 2014.

References

1. KOVAL-FUCHYLO, Iryna, compiler. *Keenings*. Kyiv: M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS of Ukraine, 2012, 792 pp. [in Ukrainian].

2. MYKHNIAK, Mykola, compiler. *Flooded Paradise: Andrushy in the Memories and Documents*. Kyiv: Ukrainian priority, 2018, 400 pp. [in Ukrainian].

3. TOLSTAYA, Svetlana, ed.-in-chief. *Assessment Category and Values System in the Language and Culture*. Moscow: Indrik, 2015, 432 pp. [in Russian].

4. KOVAL-FUCHYLO, Iryna. *Concept Land in the Narratives about the Forced Resettlement*. In: Michal Šmigel, ed. *Lemkovia, Bojkovia, Rusini – dejiny, súčasnosť, materiálna a duchovná kultúra*. Banská Bystrica, 2018, vol. 7, part 2, pp. 25–40 [in Ukrainian].

5. KOVAL-FUCHYLO, Iryna. *Memorial Culture and Stories about Resettlement from the Flooded Zones*. In: Stepan PAVLIUK, ed.-in-chief. *The Ethnology Notebooks*. 2021, no. 2 (158), pp. 456–471 [in Ukrainian].

6. KUZMENKO, Oksana. *Dramatic Existence of the Person in Ukrainian Folklore: Conceptual Forms of Expression (the Period of the First and Second World Wars): A Monograph*. Lviv: Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine, 2018, 728 pp. [in Ukrainian].

7. KULPINA Valentina, Olga FROLOVA. *Conference "Values in the Linguo-Cultural Picture of the World of the Slavs and Their Neighbours"* [online]. Available from: <http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/delo/14124>. (accessed June 1, 2021) [in Russian].

8. SOROKOVA, Sofiya. *Swallows do not Fly to Zarubyntsi: Historical and Local History Essay*. Edited and compiled by Taras NAHAJKO, Oleksandr HORBOVYI. Pereyaslav-Khmelnytskyi, 2015, 368 pp. [in Ukrainian].

9. TOLSTAYA, Svetlana. *Assessment Category in the Language and Text*. In: Svetlana TOLSTAYA, ed.-in-chief. *Assessment Category and Values System in the Language and Culture*. Moscow: Indrik, 2015, pp. 11–32 [in Russian].

10. BARTMINSKI, Jerzy. *Projekt i założenia ogólne słownika aksjologicznego [Unity in Diversity. Around the Slavic Axiosphere]*. *Język a kultura [Language and Culture]*. 1991, vol. 2. Edited by J. PUZYNNINA, Jerzy BARTMINSKI. Wrocław, pp. 197–209 [in Polish].

11. BARTMINSKI, Jerzy. *The Axiological Lexicon of Slaves and Their Neighbours. What does It Contain, What Principles is It Based on, Who is It Intended for? The Axiological Lexicon of Slaves and their Neighbours. Vol. 1. The Concept of HOME*. Lublin, 2018, pp. 7–15 [in English].

12. BARTMINSKI, Jerzy, Dorota PAZIO-WLAZŁOWSKA, Bożena ŻYWICKA. *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – stan obecny i perspektywy kontynuacji [Axiological Lexicon of the Slavs and Their Neighbours – Present State and Prospects for Continuation]*. *IMIędzynarodowy Kongres Etnolingwistyczny Etnolingwistyka – bilans dyscypliny: stan badań, metody i postulaty badawcze [The First International Ethnolinguistic Congress. Ethnolinguistics – Balance of the Discipline: State of Research, Research Methods and Postulates]* (Lublin, 20.06. – 24.06.2021). Theses of the papers [online]. Available from: <http://kongresetnolingwistyczny.pl/materialy/>, pp. 19–21 [in Polish].

13. NIEBZEGOWSKA-BARTMINSKA, Stanisława, Dorota PAZIO-WLAZŁOWSKA, eds. *Jedność w różnorodności. Wokół słowiańskiej aksjofery [Unity in Diversity. Around the Slavic Axiosphere]*. Lublin, 2019 [in Polish].

14. KALISZUK, P. *Wartości w językowym obrazie świata – międzynarodowe seminarium lingwistyki kulturowej w Wilnie – relacja [Values in the Linguistic Image of the World – International Seminar on Cultural Linguistics in Vilnius – Report]* [online]. Available from: <https://www.umcs.pl/pl/aktualnosc,6942,wartosci-w-jezykowym-obrazie-swiata-miedzynarodowe-seminarium-lingwistyki-kulturowej-w-wilnie-relacja,82055.chtm#page-1> [in Polish].

15. NIEBZEGOWSKA-BARTMINSKA, Stanislava, Dorota PAZIO-WLAZLOWSKA, eds. *Koncepty i ich profilowanie* [Concepts and Their Profiling]. Lublin, 2019 [in Polish].

16. BARTMINSKI, Jezy, ed. *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* [Axiological Lexicon of the Slavs and Their Neighbours]. Vol. 1. HOUSE. Edited by Jezy BARTMIŃSKI, Iwona BIELIŃSKA-GARDZIEL, Bożena Żywicka. Lublin, 2015; Vol. 2. EUROPE. Edited by Wojciech CHLEBDA. Lublin-Opole, 2018; Vol. 3. WORK. Edited by Jezy BARTMINSKI, M. BRZOZOWSKA, Stanislava NIEBRZEGOWSKA-BARTMINSKA, Lublin, 2016; Vol. 4. FREEDOM. Edited by M. ABRAMOWICZ, Jezy BARTMINSKI. Lublin-Warsaw, 2019; Vol. 5. HONOUR. Edited by P. SOTIROV, Dejan AJDAČIĆ. Lublin, 2017 [in Polish].

17. BIELINSKA-GARDZIEL, Iwona, Stanislava NIEBZEGOWSKA-BARTMINSKA, Joanna SZADURA, eds. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* [Problems

of Explicating and Profiling Concepts]. Lublin, 2014 [in Polish].

18. NIEBZEGOWSKA-BARTMINSKA, Stanislava, Joanna SZADURA, Bożena ZYWICKA, eds. *Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w programie badań porównawczych* [Language Dictionary – Lexicon – Encyclopedia in the Comparative Research Program]. Lublin, 2018 [in Polish].

19. ABRAMOWICZ, M., Jezy BARTMINSKI, Iwona BIELINSKA-GARDZIEL, eds. *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów: (Analizy semantyczne domu, pracy, ojczyzny, wolności i in.)* [Values in the Linguistic and Cultural Image of the World of the Slavs and Their Neighbours: (Semantic Analyses of Home, Work, Homeland, Freedom, etc.)]. Lublin, 2012 [in Polish].

20. BARTMINSKI, Jezy, Iwona BIELINSKA-GARDZIEL, Stanislava NIEBZEGOWSKA-BARTMINSKA, eds. *Wokół europejskiej aksjosfery* [Around the European Axiosphere]. Lublin, 2014 [in Polish].